

Studium přednáškových cyklů Rudolfa Steinera a problém poznání

Joel Wendt

ZAMYŠLENÍ NAD EPISTEMOLOGICKOU BAŽINOU ANTHROPOSOFICKÉHO HNUTÍ

* * *

Poznání — německé slovo *erkennen*, a jeho odvozeniny, nemají, jak se zdá, konkrétní anglický ekvivalent. Jeden německy hovořící člověk mne poučil, že znamená „činné myšlení“, a jiný o něm zase říkal, že má co do činění se „vztahem“ toho, jenž zná, k vnitřní podstatě objektu poznávaného. Mé osobní chápání této problematiky naznačuje, že její rozřešení je možné nalézt jedině na základě vnitřní zkušenosti. Slovu *erkennen* nelze porozumět na základě definice či překladu, ale jen skrze *mou* vnitřní zkušenost s *mou* myšlenkovou aktivitou.

* * *

Filosofie svobody Rudolfa Steinera začíná zkoumáním problému svobody: Můžeme si volit to, čeho si žádáme? Tento problém vyřešil tím, že naznačil, že ve skutečnosti si můžeme zvolit rámec našich pohnutek, morální základ, od něž se odvíjejí naše činy (jak vnitřní tak vnější). Odtud se posunul k problému *vjemu a pojmu*: Jaký je vztah mezi naší myšlenkovou aktivitou a zkušenostmi?

Této druhé otázce se Steiner věnoval i v *Základech poznání Goethova světového názoru*. Způsob, jakým problém vyjadřuje v této knize se mi jeví krásnějším; konkrétně to, že smyslový vjem zůstává bez poznávacího aktu neúplným. Myšlení je pak tím konečným krokem procesu, jímž je stvořena příroda.

Pokud uvažuji nad touto pravdou, vždy se mi, k mému úžasu, vybaví verš z Genesis, popisující, jak dal Bůh lidem moc pojmenovat „všelikou zvěř polní, i všechno ptactvo nebeské“. Ke svému dokončení potřebuje světová *skutečnost* lidskou poznávací činnost.

Čtenář si mohl všimnout, že jsem výše zmínil „smyslový“ vjem. A co takový nadsmyslový „vjem“? Jak je to s prožitky, které jsou zjevně vnitřní, které jsou v mé duši,

a pro které mám mnoho pojmů (např. pocity)? Nejsou i ty jistým druhem „vjemu“? A, to je zásadnější, co prožitky (vjemy), které jsou ze své přirozenosti duchovní; ne jen poznatky předmětů světa smyslů či mé vlastní duše, ale poznatky týkající se neviditelných bytostí a jejich aktivit?

V poznámce pod čarou, napsanou o čtyřicet let později, v tomtéž textu (*Základech teorie poznání*) Steiner píše:

Proto tedy to, co bylo v této knize řečeno o základní povaze poznání platí stejně tak pro poznávání světů duchovních, jimž se věnují má pozdější díla. Smyslový svět ve svém jevení se lidskému vnímání není skutečností. Tuto skutečnost získává až ve spojení s tím, co v člověku vyvstává ve formě myšlenky vztažené k tomuto smyslovému světu. Myšlenky patří ke skutečnosti toho, co je smysly vnímáno; pouze to, co je pro toto smyslově existující myšlenkou, nejeví se jako vnější, nýbrž v nitru člověka. Avšak myšlení a smyslové vnímání jsou jedné podstaty. Když přistupuje člověk ke světu smyslovým vnímáním, odděluje myšlení od skutečnosti; ale myšlení se tím pouze v mysli projevuje na jiném místě. Oddělení vjemu a myšlení nemá pro objektivní svět žádný význam; nastává jen proto, že člověk zaujímá místo uprostřed existence. To jemu [člověku] se proto zdá, jako by myšlení a vnímání bylo dvojí. Nejinak tomu je v případě duchovního vnímání. Pokud toto vnímání nastává na základě duševních procesů, jak jsem popisoval v mé pozdější knize *O poznávání vyšších světů*, představuje opět jeden aspekt (duchovní) existence; a odpovídající myšlenky o duchovní formě pak tvoří aspekt druhý. Rozdíl je zde pouze v té míře, že smyslové vnímání dosahuje svého naplnění skrze myšlenku ve skutečnosti, která jako by směřovala vzhůru k počátku duchovna; kdežto duchovní vnímání je prožíváno ve svém pravém bytí od tohoto počátku směrem dolů. Fakt, že prožitek smyslového vnímání nastává skrze smysly zformované přírodou a vnímání duchovna skrze orgány duchovního vnímání, vytvořené nejprve v psychickém smyslu, nepředstavuje principiální rozdíl.

Stěží to lze vyjádřit jasněji, že? Nechte mne z tohoto odstavce, napsaného v roce 1924, vytáhnout to, o čem si myslím, že je podstatné pro naši diskusi:

Vztahy mezi zkušeností a myšlením podléhají, ve smyslu vědy o poznání,¹ u smyslového i duchovního světa stejné dynamice. V prvním případě, u smyslového světa, není povaha objektu (zkušenost) skutečností, jelikož tuto skutečnost nalézáme až myšlením, realizovaným v aktu lidského poznání. Zdánlivý rozdíl mezi myšlením a zkušeností vyvstává pouze z důvodu přítomnosti lidské bytosti; ve skutečnosti však tvoří jednotu.

V druhém případě, u světa duchovního, platí totéž, s těmito dvěma odlišnostmi. U duchovního vjemu je ke skutečnosti (jednota myšlení a zkušenosti) přistupováno od

¹Zde se místo obvyklého překladu „science of knowledge“ jako „teorie poznání“ uchyluji k méně elegantnímu „věda o poznání“, jelikož slovo „teorie“, byť jazykově vhodnější, významově neobsahuje konkrétní odkaz ke *zkušenosti* poznávání, který je zde důležitý a který fráze „věda o poznání“ skýtá.

počátku; a, aby mohlo dojít k duchovnímu vjemu, musí se nejprve vyvinout duševní orgány.

Jak to souvisí s naším tématem? Všude na světě, kde je praktikována anthroposofie, se skupiny anthroposofů zabývají společným a kolektivním studiem prací Rudolfa Steinera. Tyto práce jsou dvojího druhu: práce určené k tomu aby byly čteny (např. *Tajná věda*); a přednášky, pouze mluvené, jejichž přepisy nikdy nebyly mluvcím přečteny ani revidovány (např. *O světových dějinách v anthroposofickém světle*).

Čtu-li text, a to jakýkoli text, nejen něco od Steinera, k čemu dochází? Jaká je povaha mé zkušenosti? Jaké světlo může na tuto zkušenost vrhnout věda o poznání? Co je zde vjemem a co pojmem?

Začnu s těmi nejzřejmějšími základy, jelikož je klíčové, aby hned na počátku nedošlo k omylu kvůli opominutí jakýchkoli skrytých předpokladů. Podívám se na text, a na stránce objevím řadu znaků — psaný jazyk. Vzápětí, během čtení, interpretuji význam. Tento význam není v těchto symbolech obsažen, ale je zcela dodán mým vlastním myšlením a představivostí a zbarven mou životní zkušeností, mými předsudky a předpoklady.

Nevstoupil jsem do autorovy mysli. Nevidím to, co on/ona viděl(a), stejně tak nevím, co si on/ona myslel(a). Zním pouze své vlastní interpretace.

Je to zkušenost odlišná od pouhého dívání se na knihu, na zkušenost smyslovou. Víím, co je kniha, co je jazyk a tisk a co je stránka. Toto jsou smyslové objekty. Ideje vyjádřené systémem symbolů textu jsou vytvořeny mnou v převážně nevědomém vnitřním procesu ve snaze zrekonstruovat představy a myšlenky autora.

Vezměme si nyní za příklad něco více povědomého. Čteme román. Později vidíme film vytvořený jinými lidmi, kteří román četli a interpretovali. Často s jejich interpretací nesouhlasíme. Dostala se do sporu s naším osobním očekáváním.

Nyní posuďme něco ještě známějšího. Jsme ve studijní skupině a snažíme se (někdy) o nalezení shodné interpretace Steinerova textu. Často ani zde nesouhlasíme. Existují rozdíly mezi románem, literaturou faktu a Steinerovým textem o nadsmyslových skutečnostech? Jistě, těch rozdílů je mnoho.

U beletrie autor předpokládá, že tvoří něco v mé představivosti. Celé umění při psaní beletrie spočívá ve schopnosti tento proces oživit, umožnit jej. Přesto jsou zde limity, jak na straně autora, tak o to možná více u čtenáře. Některé postavy potřebují mou náklonnost, jiné můj odpor. Některé situace ode mne vyžadují podobnou zkušenost, abych dokázal řádně interpretovat scénu a její dynamiku. Navíc má autor celý román k tomu, aby utvářel postavy, situace a napětí v příběhu, jímž mezitím prochází jeho obyvatelé.

Navíc, čím více mu uvěřím, tím silnější pocity vyvstávají v mé duši. Když autor užije faktů k vytvoření scény, musím je přijmout. Když užije porozumění lidské povaze k vytvoření postavy, musím mu uvěřit. Na všech úrovních se ve své představivosti na tomto utváření podílím.

Dokonce i má motivace ke čtení hraje svou roli. Jeden román mi dovolí vymanit

se z jednotvárnosti mého vlastního života; jiný mi odhalí život duše a svět, který bych jinak nepoznal. Jiný vyplní můj čas, aniž by zanechal výraznější stopu. Další pozvedne (či zlomí) mé srdce a obdaruje mne zkušeností, kterou bych jinou cestou nezískal.

Co se týká literatury faktu, ta se na představivost odvolává méně (ačkoli je její působnost stále možná). Na její místo je povolán kritický úsudek; a pokud není, pak se procesu řádně neúčastním. Pokud jsem „oddaný věřící“, budou myšlenky, k nimž jsem doveden, přijaty bez pochybnosti, předpokládány za pravdivé, a následně připojeny do mého obrazu světa jako jeho součást. Pokud budu více „objektivním“, pak přijmu autora slova s trochou skepse, zdržím se úsudku a pokusím se je nezávisle ověřit.

V obou z uvedených případů u mne byla kniha stimulem k vnitřní aktivitě, avšak obrazy a způsob jejich přijetí či odmítnutí zůstává *mým* vlastním aktem. Autor mne vede do myšlenkového světa, ne nepodobně jako zkušený průvodce vede nováčka na již známé místo. Až na to, že toto není smyslový svět, s jeho nezávislými danostmi, ale naopak svět myšlenek a idejí, které, jak nám (anthroposofům) bylo řečeno, jsou pouhými stíny duchovního světa.

U románu zde zůstává pouze můj pokus následovat v představách autora. Je mi dána zkušenost, u níž není ani tak nutné zkoumat její pravdivost, jako ji se souhlasem přijmout (literární pravdy často závisí na jejich potvrzení v rámci naší vlastní zkušenosti). V případě literatury faktu je její pravdivost ověřitelná v případě, že jsem ochoten tomu věnovat své úsilí. U literatury zakládající na představivosti nejsou k jejím *pojům* k dispozici žádné *vjemy*. U literatury faktu se *předpokládá*, že tyto *vjemy* jsou dostupné, pokud se budu obtěžovat k nim dojíti.

Co se Steinerova textu týče, jsou *vjemy* (údajně) za prahem, který je staví do ještě větší vzdálenosti, než jaká je u běžné literatury faktu. Ale nejen to, dokonce nemám v rámci běžného světa k dispozici takové zkušenosti, které by bylo možno použít ve smyslu analogií. Ať tvrdí Steinerův text cokoli, jsem ohledně jeho významu odkázán pouze na mnou utvořené představy. Neměl bych se odvážit tyto slabé a impotentní představy zaměnit za pravé *vjemy* — *Přítomnost*, o níž je řečeno, že se za prahem nachází. Mapa není totéž co oblast sama.

Steiner si byl těchto problémů vědom. Každý z přednáškových cyklů nás upozorňuje, že jako přepis nebyl mluvčím korigován. Znovu a znovu nás [Steiner] nabádá, abychom nebrali jeho slova za jistá, ale abychom užívali vlastního rozumu a vše vlastními silami ověřovali, kdykoli to bude možné. Rozuměl tomu, že vytváří obrazy (představy) o duchovním světě, ale trval na tom, abychom se snažili o objektivitu, a ve *Filosofii svobody* konkrétně varuje proti tomu, abychom upadli do zajetí pojmu — abychom tak přilnuli k ideji, že zcela ztratíme schopnost být objektivní. Dokonce uvedl (*Hranice přírodních věd*), že světu by bylo líp s materialisty, kteří umí myslet, než s anthroposofy, kteří neumí.

Když jsem nyní, jak se zdá, sám sebe uvěznil uvnitř mé vlastní duše, zkusme se na věc podívat z jiného úhlu. Předpokládejme na moment, že Steiner přesným způsobem vyjadřuje své zkušenosti s duchovním světem v rámci limitovaných možností jazyka, na něž

tak často poukazoval. To, co muselo být velmi jemnými prožitky, s úžasnou jemností a pokoru evokující skutečností, bylo zasvěcencem redukováno do abstraktních pojmů — do běžného jazyka dnešní doby. Steiner pro nás poznal — a dal zrod jménům pro — bytosti a události, s nimiž se sami pravděpodobně během našich životů nepotkáme. Nesení vzhůru jazykem a představovanými obrazy, jsme ozdobeni myšlenkovými pojmy, k nimž ještě nemáme odpovídající prožitky — vjemy.

Jsou-li myšlenky stíny věcí neviditelných, pak se Steinerovým textem přinejmenším získáváme stíny objektů (bytostí, událostí), pronikající dále hlouběji k pravdám neviditelného světa. Steiner nám řekl, že při vyzbrojení těmito pojmy budou naše prožitky mezi smrtí a novým zrozením jiné, než jaké by byly bez přijetí těchto idejí do našich duší.

Za předpokladu nejlepšího možného výsledku ze zkušenosti s těmito idejemi (jejichž význam a představované obrazy zůstávají výsledkem mé vlastní činnosti) dosáhnu přinejlepším toho, že v mé duši vyvstane soubor pojmů, jenž bude v souladu s duchovní skutečností. I přesto však zůstávám oddělen od aktuálního vjemu této skutečnosti zákonnou působností prahu.

Jaká je pak tedy povaha mého poznání duchovního světa? Co, z pohledu vědy o poznání, žije v mé duši jako výsledek putování po myšlenkových cestách vyznačených duchovním badatelem? Jsem oprávněn někomu jinému například říkat, že Země měla tři předchozí vtělení? Mám takový faktický poznatek? Nemyslím, že takovou věc mohu učinit. Ať *vím* cokoli, *toto* to není; a pokud to toto není, co pak vlastně *vím*?

Mohu říci něco ve smyslu „Rudolf Steiner řekl . . .“. Jaký to však může mít význam pro někoho jiného? Navíc tím, že se odkazuji k autoritě, nedbám Steinerových vlastních upomínek, týkajících se tohoto druhu poznání — nesmí se zakládat na autoritě. Ve skutečnosti mne celý filosofický základ anthroposofie, pokaždé, vždy a znovu, odkazuje ke mně samému, jakožto poznávajícímu.

Otázka zůstává: Co jsem se vstřebáním Steinerových přednáškových cyklů opravdu dozvěděl o duchovním světě?

Až do tohoto bodu jsem cíleně nechával stranou to, co se objevuje, když člověk začíná podstupovat vnitřní vývoj. Tento druh práce vede k většímu sebepoznání, a pokud mám štěstí, začínají se objevovat různé prahové prožitky. Na anthroposofické cestě se zcela jistě učíme a toto poznání je jiného druhu než to, které získáme–tvoříme při čtení Steinerových textů. Co touto cestou učiním svým, o tom mohu mluvit jako o znalosti. Zbytek zůstává interpretací zpráv někoho jiného z dalekých krajů, které chybí přímá zkušenost.

Osobně nejsem, ve světle vlastního svědomí, schopen ospravedlnit neschopnost rozlišení rozdílu mezi těmito dvěma druhy zkušenosti: první přímou a osobní, druhou nepřímou a interpretovanou. Ta první je poznáním, ta druhá si, vzhledem ke způsobu, jakým v mé duši vyvstává, stejný nárok činit nemůže.

Co se děje ve studijních skupinách při čtení a diskusi Steinerova textu?

Zde mohu hovořit pouze z vlastní zkušenosti a podat svědectví, že rozhovory s ostatními naznačily, že tyto zkušenosti nejsou neobvyklé. Kritický úsudek je v základu potlačen a přijat předpoklad, že nejen, že nám Steiner poskytl pravdu, ale že oproti všem ostatním autoritám je jeho pohled ten nejsprávnější. Navíc v těchto skupinách existují sociální tlaky, zvláště vůči nově příchozím, nutící s tímto zneužitím ideálů právě vědy o poznání souhlasit.

Skutečně, u velké části rozhovorů, jimž jsem byl přítomen, byl jejich obsahem, jako jedno z hlavních témat, nikdy nezpochybnovaný předpoklad, že Steiner učinil „velký skutek“, vždy dodal perfektní příklad či metaforu, nikdy neučinil faktickou chybu, a je o něm často hovořeno v takových zářných slovech, až člověk cítí nutkání modlit se k němu jako k malému bůžku.

Pro existenci takového chování v anthroposofických skupinách neexistuje omluva. Skutečnost, že po více než sto letech, po která jsou známy dvě hlavní filosofické práce, zmíněné v úvodu tohoto eseje, stále nejsou studijní skupiny schopny vést rozhovory s relevantní filosofickou sebekontrolou, znamená, že dosud nebyly pochopeny ani ty nejprvnější základy anthroposofie.

Anthroposofie není *obsah*. Být anthroposofickým neznamená vědět o reinkarnaci a karmě, o hierarchiích či o saturnské, sluneční a měsíční inkarnaci Země. Být anthroposofickým spočívá v *metodě*, s jakou formujeme poznatky — v podstatě procesu, kterým my „erkennen“. Anthroposofie není *co*, ale *jak*.

„Anthroposofie je cesta poznání, jež chce vést duchovnost v lidské bytosti k duchovnosti v kosmu.“ První vůdčí myšlenka Rudolfa Steinera. Slovo poznání v této citaci je překladem německého termínu „erkennen“. S tímto termínem jsme, o mnoho myšlenek nazpět, započali tuto práci; již uzavřeme tím, že poznání jeho významu lze nabýt jedině zkušeností s naším vlastním duševním životem. K porozumění „erkennen“ musí člověk sám sebe přistihnout v okamžiku, kdy jej realizuje.

Studijní skupiny, v rámci jejich vlastního života a vývoje, vytvářejí a předávají různé praktiky a porozumění. Co žije v přítomnosti má své kořeny v minulosti. Že studijním skupinám chybí praktické pochopení epistemologických základů, a co je smutnější, že jim chybí pevné poznání a praxe „obráceného kultu“ (což je téma příliš komplexní na tento krátký esej), znamená jedinou věc: Uvnitř té nejzákladnější a nejběžnější struktury anthroposofického hnutí — ve studijní skupině — žádná anthroposofie není.

Noví členové imitují to, co vidí, a po právu předpokládají, že to, co vidí, je anthroposofie. Kritikové nás hodnotí podle toho, co vidí, a po právu předpokládají totéž. Stojíce na přelomu milénia, koho se snažíme oklamat? Má zkušenost je taková, že klameme pouze sami sebe.

finis

Dodatek: Čtenář by se mohl ptát, co dělají například waldorfští učitelé či anthropo-

sofictí doktoři, kteří anthroposofii studují a využívají mnohé z náznaků daných Steinerem. Jaká je povaha jejich poznání?

To opět záleží na individuálním vztahu k pojmu, míře, v níž je tato individuální duše vnitřně bdělá, a povaze její praktické epistemologické disciplíny. V obou uvedených případech, stejně jako u ostatních povolání podobné povahy, může duše učinit zřejmé rozlišení mezi tím, k čemu její pozornost nasměroval Steiner a aktuálním fenoménem zkušenosti.

Například doktor je nabádán k tomu, aby za různými stupni nemoci či zdraví, s nimiž k němu přichází každý pacient, spatřoval činnost jemných těl, tj. éterného, astrálního a tepelného těla či Já. Zkušenost získaná při ošetřování pacientů s těmito idejemi v mysli neustále vytváří možnost potvrzení daných náznaků. To samé platí pro učitele, který u dětmi (re)prezentovaných jevů nalezne potvrzení nauky o vývoji, atd., jež byla předtím studována. Rovněž, každá sebekontrola je směřována k bdělosti ohledně intuitivních vhledů, formovaných v reakci na tyto smyslové jevy; tyto intuitivní vhledy jsou samy vnitřním prožitkem–fenoménem, vůči němuž lze [opět] zaujmout objektivní a svobodný postoj (filosoficky disciplinovaný).

To zůstává v platnosti i pro ty z nás, kteří profesně anthroposofické povolání nevykonáváme. Známe děti, známe u sebe i v rámci našich rodin cykly zdraví a nemoci a není pražádného důvodu, abychom prakticky nevyužili všech náznaků, které nám Steiner během své mnohaleté životní práce poskytl. Avšak abychom tak činili opravdu anthroposofickou cestou, musíme bděle rozlišovat mezi tím, co je poznáním, a co je ve skutečnosti aktem víry.

Akt víry není špatná věc. Čeho si duchovní věda na nás skutečně žádá, je znát jejich rozdíl a vědět, kdy jednáme na základě jednoho, a kdy na základě druhého.

Věda se ve světě orientuje na základě aplikace pochyb, dokonce i duchovní věda. Věda říká, toto je to, co znám objektivně, a toto je způsob, jakým jsem to poznal. Náboženství se ve světě orientuje na základě aplikace víry. „Blahoslavení, kteříž neviděli, a uvěřili.“ Jan 20:29.

Zdravá duše může (a měla by) obsahovat oba impulsy, a měla by v bdělosti znát jejich rozdíl. Nejsou vůči sobě v protikladu, spíše se vzájemně doplňují a podporují. Ve skutečnosti bychom mohli říct, že uměním (imaginativním jádrem) duševního života je tyto impulsy integrovat a sjednotit směrem k vědě (rozumu) a náboženství (zbožnosti).

Z anglického originálu² přeložil *Jan Janský*.³

---

²<http://ipwebdev.com/hermit/oajnr.html#The%20Study>

³jan.jansky@snilek.cz